

Dolly. 10 år i pressen

Published in Prosa 03/2006

Torben Hviid Nielsen, Universitetet i Oslo
t.h.nielsen@sosiologi.uio.no

**Department of Sociology and Human Geography
University of Oslo**

P.O.Box 1096 Blindern

N-0317 OSLO Norway

Telephone: + 47 22855257

Fax: + 47 22855253

Internet: <http://www.iss.uio.no>

>Agenda: Dolly. 10 år i pressen

Torben Hviid Nielsen

«En biologisk umulighet» var nå blitt praktisk virkelighet.»

I sommer kunne den klonede sauen Dolly ha fylt 10 år – en ganske normal alder for en Dorcet-sau. Men hva var det som feilte Dolly, siden hun ble avlivet 6 år gammel? Pressedekningen omkring Dolly-saken viser norske journalister som servile mikrofonholdere for både bioteknologiens urealistiske overeksponering av sine resultater og etikkens svartmaling av dens mulige konsekvenser.

ET AV DE MEST BRUKTE BILDENE av Dolly ser vi nedenfor. Her møter hun verdenspressen en av de hektiske dagene i slutten av februar 1997, da hun ble kjent som en verdenssensasjon. Bildets fokus er Dolly i verdenspressens fokus, ikke Dolly selv. Kameravinkelen er avsløringen back stage og bakfra. Temaet er iscenesettelsen av en begivenhet. Og fotoseansen hadde stor dokumentarisk verdi. Dolly ble framvist og viste seg fram som et levende eksistensbevis. Til tross for den spektakulære skapelsesprosessen virket hun ganske normal. Alle kunne se at ingen kunne se forskjell på klonen og en normal eller naturlig sau.¹

Dolly ble unnfanget i laboratoriets hemmelighet og født i stallens anonymitet. Professor Ian Wilmut og hans team hadde fusjonert et genetisk tomt egg og en seks år gammel cellekjerne i en pipetteskål, for senere å innplante det i livmoren

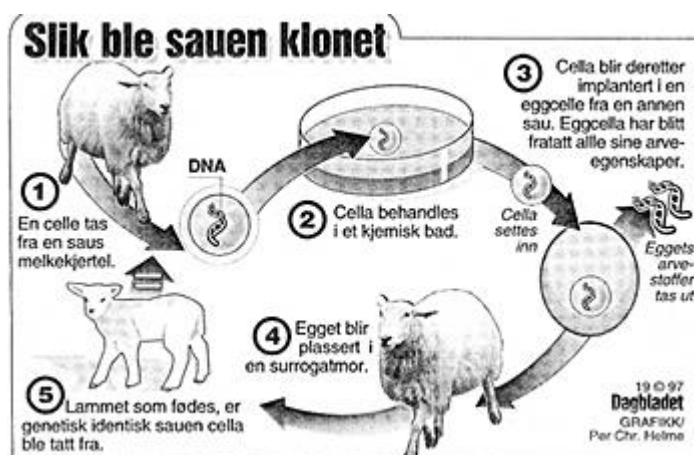
til en surrogatmor. Bare et tjuetalls mennesker visste hvilken skjellsettende begivenhet den tilsynelatende normale fødselen var da hun ble født i stallen til Roslin Institute om morgenen den 5. juli 1996. Først neste vinter, da instituttet hadde sendt en søknad om patent på kloningsteknikken og det så ut til at Dolly utviklet seg som et normalt lam, var tiden inne til å avsløre hemmeligheten som en nyhet for hele verden. Den 10. januar 1997 godkjente det prestisjetunge tidsskriftet Nature en firesiders artikkel til publisering torsdag 27. februar.²

Dagen før sendte Nature ut en pressemelding med sperrefrist, men The Observer, som også hadde andre kilder, kunngjorde nyheten allerede i sin helgeutgave, og siden fulgte resten av verdenspressen raskt etter.

Dolly lot også sin stemme høre gjennom de medbrakte mikrofonene under presse- og fotoseansen. Men da pressen vanskelig kunne sitere henne direkte, klarte hun ikke å diktere budskapet. Pressen anla raskt to forskjellige vinklinger: Først som en epokegjørende ny vitenskapelig innsikt, og dernest som en grunnleggende moralsk utfordring, som ville kreve politisk handling. Snart symboliserte hun begge, for eksempel i disse norske avisoverskriftene fra februar 1997: «Klonede sauer et gjennombrudd for forskerne», «Menneskekloning mulig», «Menneskekloning kommer», «Frykten for Dolly» og «Vil ha kloningsforbud i Norge». Bak pressens to hovedvinklinger lå fem tankekomplekser, noe disse fem avisoverskriftene er gode eksempler på. Det vitenskapelige gjennombruddet ble først rapportert som en konstatering av en kjensgjerning og dernest ved analogi overført til muligheten for også å klonе mennesker. En fatalistisk generalisering fra mulighet til nødvendighet, innvarslet vendingen til etisk utfordring. Denne ble først tematisert som frykt for konsekvensene av Dolly og siden som krav om et politisk forbud mot bruk av teknikken.

«Det egentlige formålet var å kunne endre husdyrs genetiske make-up, så de kunne fungere som levende medisinfabrikker.»

Et vitenskapelig gjennombrudd Den tilsynelatende enkle konstateringen av nyheten var altså pressens første vinkling. Begivenheten var en nyhet fordi den vellykkede kloningen ved kjerneoverføring var både uforutsett og uventet. Få år tidligere hadde Natures amerikanske kollega Science kategorisk hevdet at «kloning av pattedyr ved enkel kjerneoverføring er en biologisk umulighet». «En biologisk umulighet» var nå blitt praktisk virkelighet. Selv om teknikken var enkel, var den ikke like enkel å forklare med ord. Avisene illustrerte den ofte ved hjelp av grafikk, som en slags do-it-yourself-bruksanvisning, der pilene ser ut til å angi årsaksforhold. Resultatene oppnås med nødvendighet hvis bare

anvisningen følges nøye. Dolly var også så spektakulær fordi hun var den eneste levende

fødte etter 277 forsøk. 29 av 277 befruktete egg hadde utviklet seg til blastocyst. Seks av de 29 eggene hadde utviklet seg langt nok til å

bli innplantet i surrogatmødre. Dolly var det eneste av de fødte lammene som overlevde de første dagene. Samlet suksessrate var dermed under en halv prosent. Men de mange mislykte forsøkene som viser prinsippets praktiske begrensninger, framgår nesten aldri av avisenes bruksanvisninger.

«Menneskekloning mulig.» De fleste avisene vendte snart blikket fra selve nyheten til spekulasjoner om dens mulige konsekvenser, fra konstatering til analogi. Når det er mulig å kloner sauer, må det også være mulig å kloner mennesker (som jo tross alt også er pattedyr). Og også norske «genforskere har kunnskapen». En professor ved Veterinærhøgskolen bekrefter da også at «kan du skape genetisk identiske dyr, kan du også kopiere mennesker».

«Menneskekloning kommer.» En fatalistisk generalisering fra mulighet til nødvendighet innvarslet så overgangen til pressens vinkling av Dolly som etisk utfordring. Kloning à la Dolly var ikke bare en enkel teknikk. Teknikken kunne også «brukes over hele verden». Og i en globalisert verden er det ingen enkel sak å demme opp for en enkel teknikk. En professor i genteknologi ved Landbrukshøgskolen bekreftet at det bare «er et spørsmål om tid før

mennesker vil bli klonet ... Og hun tror det vil skje fort».

Tegninger og collager illustrerte ofte de uante konsekvensene bedre enn ord. Avisen Gazeta Wyborcza viste kopieringsgjentakelsen som en ny variant av det evige livet eller livet i reproduksjonens tidsalder. Som Mefistofeles skapte Homunculus, slik skaper Skaperen nå en kopi som blir en original, og skaper en kopi som blir en original osv. osv.

En moralsk utfordring Den klonede sauen var ikke det egentlige målet for forskningen på Roslin Institute. Hvis forskerne hadde søkt om midler til å kloner en sau ved kjerneoverføring, ville de neppe ha

fått penger til det – og Dolly ville ikke ha sett dagens lys. Det egentlige formålet var å kunne endre husdyrs genetiske make-up, så de kunne fungere som levende medisinfabrikker. Og den nye forståelsen av DNAs funksjon tidlig i utviklingen var en forutsetning for dette.

Overskrifter som «Frykten for Dolly» vendte håpet, som lå i den nye innsikten, til etisk betenkelighet. Og muligheten for også å kloner mennesker ble raskt pressens dominerende vinkling og dagsorden. Det tyske magasinet Der Spiegel siterte Wilmut slik: «Angsten for misbruk er velbegrunnet. Med vår teknikk kan man produsere genetiske kopier av mennesker. Bare en tydelig lovgivning kan forhindre misbruk.» Som moralsk utfordring var det vitenskapelige

«'Dødshjelp' er en usedvanlig begrunnelse for å avlive en sau, som har levd sitt liv som forsøksdyr og husdyr.»

«Optimistiske forskere og skeptiske etikere er ofte gode motpoler i en debatt.»

gjennombruddet nå også et politisk problem. De etiske betenkelighetene var sjelden konkrete eller spesifiserte. Undertonen var som oftest at et tabu var brutt – og som oftest var denne undertonen et godt nok argument. Som herre over kloningsteknikken hadde mennesket tatt makten både fra tilfeldigheten og gudene. Naturen var ikke lenger norm. Assosiasjonene til det greske overmotet (hybris) og det kristne syndefallet var nærliggende. Det prinsipielle etiske problemet var selve muligheten og ikke først de mulige konsekvensene for individers identitet og befolkningens sammensetning. Den tyske filosofen Jürgen Habermas skildret således de nye biologiske innsiktene og teknologiene som «frihetens gradvise frammarsj forbi tidligere tiders nødvendighet og tilfeldighet». Det som Kant regnet til «nødvendighetens rike», har fra evolusjonsteoretisk synspunkt forvandlet seg til et «tilfeldighetens rike». Genteknikken forskyver nå grensen mellom denne indisponible naturbasisen og «frihetens rike».3 Og Le Mondes tegner lot den gamle Skaperen undre seg over den nye skapningen. Den nye tilveksten til Faderens, Sønnens og Helligåndens treenighet overstiger endog den allmektige og allvitende Guds fatteevne.

Vendingen til etisk betenkelighet og politisk forbud var en internasjonal tendens. Men den var spesielt tydelig og betydningsfull i Norge. Her brukte avisene etikere og politikere til å skape nyheter, mens politikere og etikere brukte avisene til å skape politikk. Som i en selvforsterkende spiral satte pressen politikens dagsorden –

eller politikerne pressens. Formannen for Stortingets sosialkomite lot seg sitere slik: «Kloning er tukling med skaperverket og derfor forkastelig.» Dagen etter sammenfattet en overskrift at «norske politikere vil ha kloningsforbud» – om ikke i hele verden, så iallfall i Norge. Og bare to uker etter nyheten om Dolly vedtok Stortingets flertall et krav til Arbeiderpartiets mindretallsregjering om, mot dens egne stemmer, å fremme et forslag til endring av genteknologiloven for å forby kloning av høyerestående organismer.

Moralens betenkeligheter og grense ble politikens viktigste argument for å begrense teknologien. Etikk skulle så å si reversere det som nå var teknisk mulig, bryte den teknologiske fatalismens nødvendighet og forhindre at det mulige også ble virkelig. De mange nasjonale forbud og internasjonale anbefalinger som fulgte, klarte likevel ikke å stanse den internasjonale utviklingen – og slett ikke ryktene om hva som var i ferd med å skje. Hvis vi skal tro

dagspressens stadige små oppslag, fortsatte vitenskapen stadig mer i marginen og på kanten, med gale vitenskapsmenn, Frankensteinere og Strangelovere, istedenfor fremtredende forskere. Og dette skjedde på laboratorier i bananstater og på skip i internasjonalt farvann. Tre små overskrifter på korte telegrammer fra NTB angir tonen fra norsk presse anno 2002: «Vil kloner mennesker» (VG 13. februar), «Første klonede baby på vei» (Dagbladet 5. april) og «Klonet baby blir født i januar» (Aftenposten 16. desember).

Da Dolly døde Før noe klonet menneske hadde sett dagens lys, meddelte Roslin Institute at Dolly var «euthanased», dvs. hjulpet til en god død. Dette skjedde 14. februar 2003. Hun var da 6 år gammel. Hadde etikk, forstått som grense, spilt en underordnet eller betydningsløs rolle ved Dollys unnfangelse og fødsel, så ble etikk, forstått som omsorg, nå til gjengjeld brukt som begrunnelse for hennes død.

«Dødshjelp» er en usedvanlig begrunnelse for å avlive en sau, som har levd sitt liv som forsøksdyr og husdyr. Forsøksdyr skapes nettopp som eksperimenter eller for å bli utsatt for eksperimenter, helt fram til dødsøyeblikket. I det moderne landbrukets normale språkbruk blir husdyr «avlivet» eller rett og slett «slaktet» når de ikke lenger er rentable. «Dødshjelp» hører hjemme i medisinsk etikk, ikke i dyreetikk. Når Roslin Institute omtalte Dollys avlivning som euthanasi, ble sauene tillagt en verdighet og omsorg som ellers bare er forbeholdt mennesker. Dollys manglende samtykke er et uttrykk for den samme inkonsekvensen. Og som aktiv og livsforkortende brøt avlivningen også to andre forutsetninger som medisinsk etikk normalt setter for en rettmessig dødshjelp.⁴

Før avlivningen hadde Dollys tilstand lenge vært gjenstand for rykter og spekulasjoner. Siden høsten 2001 hadde hun vært synlig halt på grunn av leddgikt i venstre bakbein. Like før Dollys død døde også den første klonede sauene fra Australia. Den var bare to år og 10 måneder gammel. Våren 2002 sammenfattet en artikkel i Bioteknologinemndas tidsskrift *GenAlt* at det tilsynelatende ikke var noen grenser for hvilke sykdommer som kunne ramme klonede dyr: forstørret tunge, deformert hode, dårlige nyrer, defekt immunforsvar, diabetes og unaturlig kroppsholdning. Til nå har man klonet sau, mus, geit, ku, katt og kanin. Felles for alle kloningeksperimentene er at «for hvert fotogent og tilsynelatende velskapt dyr, har mange dødd under fosterutviklingen eller kort tid etter fødselen på grunn av alvorlige misdannelser».⁵

Dagbladet brakte nyheten om Dollys død i en liten notis fra NTB, nederst på s. 6, i et oppsett der all tekst var bildetekst. Det vanskelige fremmedordet «euthanased» var oversatt til det kontante «avlivet». Og Dolly var avlivet fordi «hun hadde en alvorlig lungesykdom». Dollys død hadde en mer fremtredende plass og reiste flere spørsmål i internasjonal presse enn i norske aviser. Den endelige forklaringen på Dollys død kom i en enkel plakat: «Dolly: A Final Report», i januar 2004.⁶ Den ble forelagt «International Embryo Transfer Society», Portland, Oregon.

Plakaten var utarbeidet av seks medarbeidere fra Roslin Institute. Den avdramatiserer sannsynligheten for at Dollys sykdommer kunne skyldes kloningen – uten helt å avkrefte denne muligheten. Den minner mer om en obduksjonserklæring enn om en vitenskapelig artikkel, mer om en frifinnelse etter straffeloven enn om en diskusjon av sannsynlig årsak og mulig risiko etter «føre-var-prinsippet». Teksten er momenter i punktform, ikke i utskrevet prosa. Alt er sidestilt og ingenting er fortolket. Konkrete årsaker forklares ikke. Statistiske sammenhenger blir ikke beregnet, og argumentene forklares ikke nærmere.

Det framgår av plakaten at prof. Wilmot allerede i 2001 så de første tegnene på Dollys tidlige aldring som en indikasjon på at kloningsteknikken var «ueffektiv». I den endelige rapporten heter det at det er «få indikasjoner» på at den tidlige aldringen skyldes kloningen. De samme symptomene kan forekomme hos vanlige sauer på samme alder. Rapporten dokumenterer at Dollys telomerer (små DNA-stykker på enden av kromosomene, som blir kortere for hver celledeling) var «kortere enn hos normale sauer i samme alder», men den diskuterer hverken omfanget eller betydningen av dette.

Kanskje hadde Richard Lewontin likevel rett da han på en provoserende måte kort etter Dollys fødsel hevdet at det største problemet ved kloning var sikkerheten, bl.a. fordi kloner ofte har ekstra eller manglende kromosomer. Og kanskje er det heller ingen tilfeldighet at kloningsforskningens mål etter Dolly har vært «muligheten for å dyrke vev og organer, ikke å lage babyer».⁷

Informasjon og opinion For 20 år siden skrev Dorethy Nelkin i en av de første grundige bøkene om pressens dekning av vitenskap og teknologi at «for folk flest er sannheten om vitenskap det de leser i pressen».⁸ Så enkelt er det ikke, iallfall ikke i dag. Andre medier og informasjonskanaler har kommet til. Spesielt yngre lesere med mer bakgrunnskunnskap leser teksten med større avstand: kanskje mer som underholdende science fiction enn som realistisk reportasje. Og en sammenstilling av svarene fra to norske survey-undersøkelser viser at selv om aviser stadig er nordmenns viktigste informasjonskilde om forskningsstoff, blir de sett på som en av de minst troverdige kildene til informasjon om moderne bioteknologi. Med henholdsvis 58 % og 50 % daglig bruk er dagsaviser og TV de mest brukte kildene til informasjon om vitenskap og teknologi. Som nummer tre (og med størst vekst gjennom de seneste årene) følger Internett, deretter radio, tidsskrifter og bøker.

Bare 25 % har tiltro til at de mest brukte informasjonskildene, TV og aviser (som var slått sammen til ett svaralternativ), også gir «sannheten om moderne bioteknologi». Størst tillit nyter fem mer uavhengige institusjoner: forbrukerorganisasjoner, leger, universiteter, miljøorganisasjoner og offentlige myndigheter. Mindre tillit enn TV og aviser har bare tre partiske interessenter: den bioteknologiske industrien, religiøse organisasjoner og de politiske partiene.

Aktørene i norsk bioteknologi har ofte klaget over at befolkningen i Norge forventer seg altfor lite av den nye teknologien, fordi norsk presse har gitt et ubegrunnet skeptisk eller et direkte negativt bilde av den. EURObarometer-undersøkelser fra 1993 til 2002 bekreftet at den norske opinionen var blant de mest skeptiske i Europa, men en undersøkelse av alle artikler om bio- og genteknologi i Aftenposten og VG i samme periode avkrefter at disse var overveiende negative. Aftenposten og VG hadde begge nesten dobbelt så mange positivt som negativt vinklede artikler – og for begge avisene steg andelen av positive artikler i perioden. Over halvdel av VGs og en tredel av Aftenpostens artikler gjenga både positive og negative vurderinger. Og typisk siterte eller parafraserte de to «eksperter»: en begeistret bioteknolog og en skeptisk etiker – som om begge representerte to like gyldige synspunkter.

Mikrofonholdere for håp og frykt Norske journalister har langt på vei fungert som mikrofonholdere for både bioteknologiens urealistiske overeksponering av sine resultater og etikkens svartmaling av dens mulige konsekvenser. Summen av dette har blitt til urealistisk store forventninger til hva som er bioteknologisk mulig, og spesielt til hva som er praktisk anvendelig. Optimistiske forskere og skeptiske etikere er ofte gode motpoler i en debatt. Men referater av begge gir verken en balansert framstilling eller en kritisk analyse. Ukommentert framstår tilhengere og motstandere i stedet som grunnleggende enige om at nesten alt er mulig, og de er først uenige om hva som bør være tillatt.

Pressens, og dermed i høy grad også offentlighetens dagsorden, er ofte satt av pressenotiser fra ledende vitenskapelige tidsskrifter og deres definisjon av det som har nyhetsverdi. Man har på denne måten prioritert det spektakulære i øyeblikket framfor det vesentlige på lengre sikt. Hva var egentlig i veien med Dolly, og hadde sykdommen hennes noe med kloningen å gjøre? Hvordan gikk det med de mange klonede husdyrene som fulgte etter Dolly? Hvor ble det av de bebudede menneskeklonene? Svar på disse spørsmålene leter man forgjeves etter i norske avisers arkiver.

Nyheten om Dolly kom, som nesten alle andre vitenskapelige gjennombrudd, fra den store verden til Norge. Med spørsmål om hva norske forskningsmiljøer kunne og kan og hva norsk politikk ville tillate, ga norske aviser nyheten en nasjonal vinkling. Men da det viste seg at norske forskere ikke var i fronten, og da norske politikere vedtok forbud mot kloning av mennesker, ble avisenes oppfølging raskt en gjentakelse av den store verdens velkjente fravær i norske aviser. Da scenen ikke lenger var norsk, ble begivenheten fortrent til de små notisene, eller den falt helt ut av mediebildet.

Oversatt fra dansk av Svein Olav Bjellås

noter

1. Jf. Einsiedel, E. et al. «Brave new Sheep – The Clone named Dolly». I Martin W. Bauer & George Gaskell (ed): *Biotechnology. The Making of a Global Controversy*. Cambridge University Press. 2002. s. 313–347.
2. Wilmut, I. et al. «Viable offspring derived from fetal and adult mammalian cells». I *Nature*. Volume 385. February 27. 1997. s. 810–813.
3. Habermas, Jürgen. *Den menneskelige naturs fremtid. Bidrag til den etiske debatten om genteknologien*. Oslo 2003.
4. Jf. Tranøy, Knut Erik. *Medisinsk etikk i vår tid*. 4. utgave, Oslo 2005.
5. Borge, Ole Johan. «Helse hos klonede dyr». *Gen/Alt* 2/2002, s. 6–8.
6. Rhind, S. et al. *Dolly: A Final Report*. 2004. www.roslin.ac.uk/public
7. Lewontin, Richard. «The Confusion over Cloning. It Ain't Necessarily So. The Dream of the Human Genome and other Illusions». *New York Review of Books*. 2000 (1997) s. 281–312.
8. Nelkin, Dorethy. *Selling Science*. How the Press covers Science and Technology. New York 1987.
9. Ramberg, Inge. *Nordmenns forhold til forskning og teknologi 2004. Resultater fra en intervjuundersøkelse*. NIFU-STEP. Skriftserie 21/2004. Oslo.
10. Hviid Nielsen, Torben, Ørnulf Seippel og Trond Haug. *Hva mener og vet nordmenn om bioteknologi? Noen resultater fra Eurobarometer 58.0 (2002)*. Arbeidsnotat 20/2003. TIK. Universitetet i Oslo.

Lenke til denne artikkelen: [www.prosa.no/artikkel.asp?ID= 42](http://www.prosa.no/artikkel.asp?ID=42)